

אדם באותו הזמן, לסבר את האוזן מה שהיא יכולה לשמוע בהוה, „ועת ומשפט ידע לב חכם“¹³, וכדעת הרמב"ם וביאור הרש"ט במורה נבוכים סוף פרק ז' משלישי, ופשטם של דברי הירושלמי שלהי תענית לענין קלקול חשבונות של תשעה בתמוז¹⁴. והאמת המושכלת מעמקי תורה היא נעלה ונשגבה עוד הרבה מזה, מפני שהציורים האנושיים איך שיהיו ביחס אל צורת המציאות ודאי יש להם ג"כ מהלך מיוחד בהתפתחות האדם במוסרו, ויתר תעודותיו הרמות, לדור ודור לפי ציוריו שהם הולכים ומתחלפים, להתאים הכל למטרת הטוב הכללי וחסד אלהים עולם ועד, והמושג הפנימי שהוא דעת אלהים הטהורה ומוסר המעשי והשכלי זהו קיים לעדי עד, „אכן חציר העם, יבש חציר, גבל ציץ ודבר אלהינו יקום לעולם“¹⁴.

ולוא השנאה שהולידה ההנהגה הרעה של הקתוליות, למשל, שהתפארה באמונה באלהות ובקדושת כתבי הקדש, בהנהגתה המוסרית הרעה בלבבות. בעלי תרבות חפשים רבים, וכן יתר האמונות המקדשות את כתבי-הקודש בהנהגותיהן הרעות ביחס להמוסר האנושי בשם האמונה, לא היה עולה על הדעת כלל להונות את האמונה ע"י השיטות החדשות, לא העוברות, לא ההוות ולא העתידות, כי „הלא כה דברי כאש גאם ה' וכפטיש יפוצץ סלע“¹⁵, ומתחלק לכמה נצוצות, כן דברי תורה מתחלקים לכמה טעמים¹⁶, ודברה תורה כלשון בני אדם¹⁷ בהוה. וק"ו, שהרבה מאלה החדשות אינן אלא השערות, ודעת האלהים היא אמת הגיונית ונצחית ברורה, ומחוררת בעומק טבע הנפש המשכלת, וקדושת התורה בכללה, ממהלך האבות, יציאת מצרים, וישראל לכל התולדה הגדולה שלו, שכל מצותיה של תורה השמעות ביחוד סמוכות עליה, ושואפות לתחייתה, היא אמת היסטורית, שאיננה יכולה כלל להיות נדחית ונקלשת משום השערה וידיעה מדעית שבעולם, רק יכולה היא להתחשב עמהם לסמן את מרכז ההבנה האמתית, שכבר מנוסה היא תורה"ק לצאת לעולם בור נצחון ע"י כל מה שנראה נגדה ועוד בתוספת נצח והוד, „ואפילו מלאך המות מסר לו דבר“¹⁸.

זהו מעט מהרבה ממה שנוגע להכפירה הכללית, שתפגיעה אפילו את אוה"ע מצד יתוסם לכתבי הקודש, וקל-וחומר שלא היה מקום לשום כפירה למצוא מקום בישראל. לא-מבעי כפירה מעשית, לעבור על דברי תורה ודברי סופרים ולפרוץ גדרות עולם, בעזיבת מורשת אבות, שאין זה מן המוסר כלל, ואין הדבר תלוי דוקא בדעות נאצלות. תדע שהרי אנחנו מקיימים באהבה מנהגי ישראל שאנו יודעים שלא נצטוינו בהם ע"פ שום גבואה, והכל מפני חבתה של אומתנו, אהבתה

¹³ קהלת ה' ח'. ¹⁴ ירושלמי תענית פרק ד' ה"ה. ¹⁵ ישעיהו מ' ח'.

¹⁶ ירמיהו כ"ג כ"ט. ¹⁷ עיין סנהדרין לד. ¹⁸ ברכות לא: ¹⁹ שבת פט.

וכבודה החביב עלינו, בחבה של קדושה אלהית עליונה. וכן כל מצות חכמים שאנו מקיימים, היסוד העקרי שלהן היא קבלת „הגוי כולו“, שהיא כבוד האומה והשפעתה ההיסטורית הניצחית האלהית החביבה, שכל מה שהיא יותר מתעקת ¹⁹ היא יותר מתחבבת ומתגלה בתוכה יותר הרצון והצביון הכללי של האומה בכללה. ואע"ג „דאסמכנהו רבנן על לא תסור“ ²⁰ מ"מ היסוד הברור הוא קבלת האומה, כמפורסם משום דאיכא „הגוי כולו“ דוקא ²¹, היינו שנתפשט הדבר ברוב ישראל. ושיטת הרמב"ן ²² נודעת שאין לאו דלא תסור שייך בעקרו לדברי סופרים ממש, ומ"מ הם חביבים על ישראל ומתקיימים באהבה. ואותם המכירים את עו אהבה זאת בכל לבם, הנם היסוד של האומה לעולם אפילו בהיותם מועטים בכמות, „ובשרידים אשר ד' קורא“ ²³. א"כ יסוד המעשי תלוי בעצם, חוץ מכל הדברים הקשורים בתעודות העליונות, שהם צריכים לביאורים ולדעות מופשטות, שהם יותר גדולים ואדירים מכל מה שאנו מציירים בעזה ותפארתה ובחבת כבודה של כנסת ישראל בלבב בניה. וחסרון הידיעה ע"ד מרכז הכבד של קבלת האומה בכללה לדורותיה, ביחודה לתורה שבעל פה, גרם כמה מכשולים ספרותיים. רבים חשבו שעיקר יסוד הקיום לתורה שבעל פה הוא רק מה שמקובל באומה מגדולתם של חז"ל וקדושתם, ע"כ ע"פ שאיפה ידועה, התחילו להעניז פנים לבקר בבקרת, כמובן חצופה ומלאה נטיות קצוניות, את ראשי הדורות אבות העולם ההם, בחשבם שבזה יהיה נקלש כח החיוב של היסוד המעשי. ואלה לא ידעו שערכם הגדול של חז"ל ורוממות מעלתם האלהית הוא דבר אמת לעצמו, והוא יכול גם לתן תכלין, להנעים ולשפר את הנטייה ללכת בדרכיהם, אבל היסוד הקיים עדי עד, הוא רק קבלת האומה לדורותיה בדרכי חייה. והננו רואים, למשל, שחרם דרגמ"ה במקום שנתפשט הוא חזק ואמיץ בלב האומה כשאר איסורי תורה, אע"פ שלא היה לא תנא, ולא אמורא, אלא מפני שנתחברה לו הסכמת האומה עכ"פ במשך הדורות, „וכל המוציא את עצמו מן הכלל, כפר בעיקר“ ²⁴. ובודאי אין קיום המעשי של תורה שבכתב מחויב פחות מצד יסודו הלאומי, מתורה שבע"פ ודברי סופרים, שעליהם נאמר „לא כרת הקב"ה ברית עם ישראל אלא בשביל דברים שבעל פה“ ²⁵, שיסודה הוא החשיבות האלהית הנמצא באומה זו, היחידה ונפלאה בזה מכל העמים, ונכלל בזה ג"כ הצד שבע"פ שיש בכתב, דהיינו קבלת האומה בכללה ויתרונה האלהי הבולט מכל תולדתה ומפעולתה לעין כל. וזה סותם פה כל כופר ומהרס, אפילו אותם המתגדרים בתענועים של בקרת כתבי הקדש היותר נמהרים. וכשאינן מקום להשלילה המעשית

19 מתעקת — נעשית עתיקה יותר. 20 ברכות יט: 21 עבודה זרה לו:

22 בשרש ראשון של ספר המצוות להרמב"ם. 23 יואל ג' ה'.

24 מכילתא פ' בא, הגדה של פסח. 25 גיטין ס:

שוב אין מקום להשלילה המדעית, שכמו שאי אפשר שתמצא בכלל האנושיות כפירה בכלל במציאות המוסר והצדק, וכ"ז שהאדם מוצא, שלהאמין שטוב לא יהיה לרשע המקלה אביו ואמו, גבל ושוּפך דם, הוא דבר נאה ומתקבל, מפני שהוא מתאים להמוסר הטבעי הקשור בטבע יושר האדם, כן מוכרח הוא כל אדם להסכים. מצד מבט שכלי, שכל ההנהגה שמביאה באחרית הימים שואה ומעוט כח לאומה שלמה, בין מעוט כח חמרי, בין מעוט כח רוחני, וכן זלזול כבודה בכלל, כשהיא יוצאת מבניה של האומה עצמם, שראוי הדבר להחשב לרמיסת מוסר, וגזל משפט, וזלזול האמונה בישראל מביא זלזול המצוות המעשיות, וזלזולי המעשים מוציאים את הדורות הבאים מן הכלל, א"כ הם ממעטים את כח האומה ומיבשים את לשדה, וקוצר הראות שלא להשקיף על המבט התולדתי של האומה, העבר והעתיד, הוא שגרם אותה להתנודדות הידועה ברוחם של כמה אנשים שהיו בני מוסר ותרבות, אמנם רצו להשען על בינתם, והיא לעולם קצרה, לעומת מדהתה של תורה, הארוכה מני ארץ ורחבה מני ים²⁶. שאם היו אנשים למשל אפילו כשפינוזה וריסר וכיוצא בהם, משיגים שיש עוד במציאות אפילו רק אידיאל של אחרית ותקוה לישראל, לשוב ולחיות חיים לאומיים, על אדמתו כימי עולם וכשנים קדמוניות, לא היו נואשים בשום אופן מההרגשה הגדולה של המוסר האדיר, הנחמד והנעים, הנמצא בעומק המצוות המעשיות כולן, שבאמת עיקר תעודתן הוא בארץ ישראל ובזמן התחיה הלאומית הגמורה, אבל כמה כדאי הוא התכלית הנעלה הזו לרדוף אחריו ברגש מלא עז ד' של עבודת דור דורים, „אף על פי שאני מגלה אתכם מן הארץ לחוץ לארץ, היו מצויינים במצוות, שכשאתם חוזרים לא יהיו לכם חדשים, ... שירמיהו אמר הציבי לך ציונים²⁷, אלו המצוות שישראל מצויינים בהם²⁸, והמאור שבתורה ומצות היה מחזירם למוטב לגמרי. וכמה עניות הדעת יש במי שלא יוכל להתרומם לראות בימינו אלה את הרקבובית שבדעות החלושות שמזה המין, שעודן מתהלכות כצלמי בלהות, להטיל אימה על מוגי-הלב שבצעירינו, בעזרתם של איזה סופרים שבויי ההרגל, שאינם מכירים את עצמם יפה ואינם מבחינים את הסתירה הגלויה שבדעותיהם עצמם, בהיותם שואפים לתחיית האומה, ועכ"ז עודם מתאמצים לעשות סניגורין לדעות מקולקלות שכבר אבדו את ערכן. רק מפני שקשתה עליהם, לפי דמיונם, התשובה המעשית, מה שהיא באמת קלה מאד „כי קרוב אליך הדבר מאד בפיו ובלבבך לעשותו²⁹.

אמנם מדה יתירה של כבוד ביחש הדת צריכה להיות נהוגה בישראל מצד הלאומיות, אפילו מצד המבט היותר נמוך, מפני שהיא האומה האחת שנשאה עליה

26 עיין איוב י"א ט'. 27 ירמיהו ל"א כ'. 28 עיין ספרי עקב פסקא ז'.

29 דברים ל' י"ד.

בכללותה, עכ"פ תחלה מכל עם ולשון בעולם, את דגל אחדות השם יתברך, שהשפיע בכל אופן פעולות היסטוריות רבות עלילה בעולם, שהראתה בזה עכ"פ כח חיים חזק והשפעה גדולה. וההשפעה שהשפיעה בזה כנסת ישראל על הדת החיובית בכללה, כשנבא לכלל חשבון מסולק מכל נטיה, נמצא שמצדו היתה לעולם מדת הטוב שבהשפעה זו מרובה הרבה, ואם אותם שקשים להם לישראל כספחת קלקלו, מבלי דעת איך ליהנות מאותם קרני האורה שחדרו לעיניהם משמשה של תורה, אין אחריותם עלינו, אנחנו בצדק קוראים את שמנו על הטובה ולא על הרעה. ע"כ צריכה היא ביותר כנסת ישראל להקפיד על יחוסה הדתי, שהוא המבליט יותר את פעולתה ההיסטורית בתוכה וחוצה לה.

אלה וכיוצא באלה הם הדברים היותר שפלים יבשים וצנומים, שהם היו ראויים להיות נתפסים בלב כל איש מוסרי להמנע על ידי זה מפריקת עול תורה ומצוות, וכיון שהיה המצב המעשי עומד על כנו היה רגש היהדות חי, וממילא היה נותן את פרו ע"י ידיעת התורה כל אחד ואחד לפי מעלתו, ג"כ להכרה העליונה של האמתיות הנאצלות, שמביאות לראת ה' טהורה, לאהבתו, ולאמונה שלמה.

ואפילו הכפירות העיוניות, כשנדקדק בהן דקדוק מועט נמצאן כולן תלויות בדקדוקי עניות, והם עוקרים לא רק את האמונה בתורה, רק את יושר ההגיון והצדק הטבעי. למשל הכפירה בהשאת הנפש ובעולם-הבא, שלדאבוננו מבקשים רבים להפיצה כפרופגנדה להלאומיות, בלי שימת לב שכבר קדמום הצדוקים הראשונים, שכבר נצחנום ב"ה, גם במופת היסטורי של קיום צביון האומה, הלא היא התקוממות לא רק על התורה. כי הלא רבים מהפילוסופים שלא היו כלל בעלי דת חיובית, עכ"פ ביחש לאלה הדעות, ג"כ נמסרו להן בכל חוס לבם, וכן הרבה מהמעיינים היותר נאורים אפילו בימינו הם מתנשאים לדעת חיי האצילות והרוחניות. וכמו זר יחשב, שבשם חופש הדעות יבאו אנשים מתפארים לבעלי הגיון, להשריש דוקא, דעה הפוכה, מדרך ההשכלה הכללית וממוסר טבעי שכמותה. וכן כל הכפירות המתיחסות לענינים הנאצלים באים תמיד על היחש של הציור החיובי שלהם, מה שבאמת הציור האמיתי של האמונות הנאצלות הוא רק צד השלילי, כמו שמפורסם מדברי הפילוסופים הקדמונים, „שהשוללות במדות השם יתברך הם יותר אמיתיות מהמחייבות“³⁰. והגזירה הזאת של הפילוסופיה העתיקה לא יוכלו להוסיף עליה ולא לגרוע ממנה מלא נימא, גם הפילוסופיות היותר חדשות. למשל, הדבר ידוע כמו שאנו אומרים, שיחש החיים לשם יתברך בצורה חיובית היא משובשת, מפני שהיא ממשכת אותנו, לציירה בצורת החיים שלנו, וכל כחה החיובי איננו בא כ"א להצילנו מהשלילה של הפך החיים, והתכמה מן

30 עיין מורה-נבוכים להרמב"ם ח"א פרק גח, ובספר הכוזרי מאמר שני ב'.